

Devetdesetletnica zgodovinarke dr. Milice Kacin Wohinz

Nedavno, ko me je akademik prof. dr. Peter Štih zaprosil za zapis ob devetdesetletnici dr. Milice Kacin Wohinz, nisem pomislil, da bom svojo obljubo uresničeval v tako negotovem in tesnobnem času; v času, ko se ustvarja nova podoba sveta in piše povsem novo poglavje v zgodovini človeštva. Ta izjemnost v kateri živim, povezana z nekaterimi trenutnimi in obveznimi omejitvami, me je napotila k odločitvi, da sestavim lepljenko iz tistega, kar sem doslej zapisal ali pa spregovoril o dr. Milici Kacin

Wohinz, o zgodovinariki, ki je domala vse svoje raziskovalno delo posvetila zgodovini Slovenskega primorja (tudi Julijske krajine) v času od konca prve vse do začetka druge svetovne vojne

1.

Slovenska zgodovinarica in primorska rojakinja Milica Kacin Wohinz je bila rojena 12. oktobra 1930 na Reki pri Cerknem na Primorskem. Po študiju zgodovine na ljubljanski Univerzi se je posvetila raziskovalnemu delu, zlasti ko je leta 1959 postala sodelavka Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani (danes Inštitut za novejšo zgodovino). V svojem več kot štiridesetletnem znanstvenem delu se je posvečala v prvi vrsti problematiki zgodovine primorskih Slovencev v času med obema svetovnima vojnama. Takrat, ko so ti živeli v italijanski državi in bili kot etnična manjšina deležni fašističnih raznarodovalnih ukrepov. Kacinova je posebno pozornost namenila narodnoobrabnemu delovanju primorskih Slovencev ter raznim oblikam njihovega antifašističnega odpora. Za razliko od piscev, ki so pred njo pisali o tej tematiki, je svoje delo zasnovala tako, da je temeljito proučevala tudi arhivsko gradivo, zlasti iz arhivov v Italiji. Plod raziskovalnega dela so monografije *Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo 1918–1921* (1972), *Narodnoobrambno gibanje primorskih Slovencev 1921–1928* (1972), *Prvi antifašizem v Evropi. Primorska 1925–1935* (1990) ter razprave in članki, ki so izhajali v slovenski in italijanski strokovni literaturi. S svojim izvirnim raziskovalnim delom je pridobila

velik ugled, ki presega strokovne kroge zgodovinarjev. Njena dela zelo pogosto citirajo, zlasti italijanski zgodovinarji. Delo Milice Kacin Wohinc je cenjeno tudi zaradi izvirnega prispevka k poznavanju italijansko-slovenskih odnosov v prvi polovici 20. stoletja. Leta 1993 je postala sopedredujoča italijansko-slovenske meddržavne kulturnozgodovinske komisije z namenom, da izdela poročilo o italijansko-slovenskih odnosih v letih 1880–1956. Tik pred svojim življenjskim jubilejem je skupaj z Jožetom Pirjevcem objavila knjigo o zgodovini Slovencev v Italiji (najprej leta 1998 v italijanščini, nato leta 2000 v slovenščini).¹

2.

»Tam je košček sveta, da mu ne vem imena, dovolj lepega«, je slovenski pisatelj Ivan Pregelj povedal o krajih od koder je doma naša slavljenka. Ta »košček sveta«, med žarkostjo južnega sonca in senco hladne severne noči, označuje čudna tesnost dolin, pobočja hribov pa so tako strma, da bolijo. To je svet ob reki Idrijci, kjer so pomladni dnevi tako svetli in zveneči, kakor iz čistega srebra uliti. In ob gluho šumeči Idrijci, le malo po njenem toku navzdol od Reke, rodnega kraja naše slavljenke, se je na Slapu ob Idrijci rodil pisatelj Ciril Kosmač, ki je v svojem *Pomladnem dnevu* vzpodbujal: »Pisati je treba verjetne zgodbe«, da bi tako potrdil ne le svojo ustvarjalno, marveč tudi ustvarjalno moč in pot svojih pisateljskih prednikov ter sopotnikov, tako na sotočju rek Idrijce in Soče, na Mostu pri sv. Mavru in pri sv. Luciji rojenih Antona Muznika, Ivana Pregelja in Saša Vuge, pa Franceta Bevka, ki je dolino Idrijce ogledoval izpod porezenskega Otavnika, in še cele plejade drugih cerkljanskih in idrijskih rojakov od matematika Franceta Močnika do najmlajšega, pisatelja Aleša Čara.

Bregovi Idrijce so zgodovinska ozemlja z zgodbami razpetimi med šebreljsko koščeno neandertalčevo piščaljo, med železnodobnim svetolucijskom kulturnim krogom, med idrijskim škafarjem, ki je pred petsto desetimi leti odkril živo srebro ter med partizansko tiskarno Slovenija in bolnišnico Franjo. Ta svet je ponujal književnikom verjetne zgodbe na eni ter zgodbe osvobodjene pisateljske svoboščine na drugi strani. Zato bomo pomislili, ko govorimo o verjetnih, a nepisateljskih zgodbah, tudi na take rojake ob Idrijci kot so bili na Vojskem rojeni Ivan Lapajne, domoznanski pisec o Štajerski ali pa krajevni zgodovinar Črtomir Šinkovec, tudi on Vojskar, pa Šebreljčan Andrej Pagon Ogarev in Idrijčan Lado Božič, da o mlajših in še živečih ne bi posebej govorili.

To naj bi bila le grobo zasnovana podoba tistega »koščka sveta«, ki ga je Milica Kacinova pričela doživljati prav času, ko so v dušah njenih cerkljanskih in drugih primorskih rojakov še povsem sveže odmevali streli, ki so pokončali štiri slovenska domoljubna življenja na bazoviški gmajni. Svoj domači svet je doživljala v mladostni raznolikosti, v zgodbah mladostnega veselja številne družine očeta Dominika in matere Emilije, v mladostnih upornih srečanjih s tujstvom, v grozotah vojne, videla ga je vsega prežarjenega z osvobodilno zamisljo in s kasnejšo povojno

¹ Povzetek k razpravi Jubilantka Milica Kacin Wohinz, objavljeni v Prispevki za novejšo zgodovino, 40/2000, št. 1, str.11–36.

zavezanostjo k veri v lepše in boljše življenje. Ta, z izkušnjami okrepljena vera, jo je iz tesnih, a s tolikimi ljubimi spomini prepojenih dolin, pripeljala po končani drugi svetovni vojni v nov svet. Prepredalo ga je toliko različnosti, protislovij in spodbud in taka ter tolikšna dejanja, kot so bili mladinski aktivizem kot del naprežanj za preobrazbo družbe, mladinske delovne akcije, pospešeni študij, boj za nove in bolj pravične državne meje na Primorskem, pa tudi pretirana ideološka zaverovanost, ki je prinašala tudi mnoga osebna in skupinska razočaranja.

Mnogim okoliščinam in spoznanjem se takrat ni moglo in znalo izogniti cerkljansko dekle, ki je energično in pospešeno preskakovalo ovire, da bi doseglo tisto, kar ji je motilo notranji mir – neskočna želja za znanjem in ob tem posebna vrsta nezadovoljstva, ki ji je iskriло pot k napredovanju. Ko pa se je pri tem znašla na križišču poti, ki naj bi jo popeljale v svet tehnike ali pa k humanistiki, se je odločila za drugo in se je nazadnje v kolebanju med zgodovino umetnosti in tisto pravo zgodovino, odločila v prid slednje. Leta 1958, ko je dokončala študij na oddelku za zgodovino ljubljanske Univerze, je bila prva naslednja etapa življenja že povsem poklicno in vsebinsko opredeljena, ne le, da je službovala v arhivski ustanovi, tudi seminarske naloge in diplomsko delo, so jo zavezovale k Primorski preteklosti, zlasti 20. stoletja.

In na tem mestu začenja življenjepis zgodovinarja znanstvenika, eden izmed tistih življenjepisov o katerih ne govorijo srednješolski učbeniki, saj se ti biografsko posvečajo izključno literarni zgodovini, kot da so podatki o drugačnih ustvarjalcih pisane besede skorajda nezanemljivi. Življenjepis zgodovinarja znanstvenika se odvija pravzaprav v nekakih manj pretresljivih krogotokih – če vsaj odmislimo osebno življenje, ki pa ima tudi svoje pomembne učinke – in ga na eni strani označujejo metode dela, idejni vplivi in vzgibi, različnost službovanj, študijska potovanja, na drugi strani pa vsebinski sklopi raziskovalnega dela, objave raziskovalnih rezultatov, javni odmev nanje, zlasti pedagoški učinki in seveda še mnogo drugega.

V ta svet, ki le navidezno vzbuja vtis monotonega sodelovanja pri sprejemanju obvez, ki jih življenje ponuja ali pa vsiljuje, je Milica Kacin Wohinc resda vstopila, kot sama pravi »kar slučajno me je tja zaneslo«, a je za slučajnostjo stala odločitev za resen študij in izobraževanje, kljub nekaterim preprekam, ki bi bile pri manj odločnih skorajda nepremostljive.

Po diplomi se je sicer ukvarjala z zgodovino partizanskega boja in kot pravi Hobsbawm je 20. stoletje postalo njeno »moje obdobje«. Kmalu pa je spoznala, da je treba poseči vendar dlje v zgodovino, vsaj v čas po prvi svetovni vojni ne le zato, ker slovenska historiografija na pragu šestdesetih let razen objav Lava Čermelja skorajda ni poznala drugega, temveč tudi zato, ker ji je poznanstvo z italijanskimi kolegi sredi šestdesetih let odpiralo možnosti uporabe gradiva iz italijanskih arhivskih nahajališč. Poleti letos je v zasebnem pismu zapisala: »Najbolj pomembno na poti v 'znanstveno kariero' se mi zdi srečanje z italijanskim zgodovinoписjem in arhivi.« Leta 1965 objavljena daljša razprava o parlamentarnih volitvah v Julijski krajini leta 1921 in 1924 – zanjo je prejela tudi Kajuhovo nagrado – je potrdila njeno odločitev in zavezanost problematiki, »ki me je zelo pritegnila«, je še v citiranem pismu dodala.

V tistih letih, jeseni 1965, je tudi spoznala občutljivost javnosti do zgodovinskih raziskav, saj je njena izjava o jugoslovanski partizanski vojski, ki naj bi maja leta 1945 osvobodila Julijsko krajino, izrečena na strokovnem srečanju v piemontskem Torinu, spodbudila polemične odzive pri italijanskem strokovnem poslušalstvu. Polemike so Kacinovi odprle pota v italijanski strokovni in znanstveni tisk, ta naveza je ostala živa vse do danes in le redkokateri slovenski zgodovinar se lahko ponaša s tolikimi prevedenimi stranmi svojih del v italijanščino. Vzporedno s temi objavami so sledili obiski italijanskih arhivskih ustanov, predvsem v Rimu in Milanu, pa tudi v Novari, Aosti ter v bližnjem Vidmu, Trstu in Gorici. Zbirala je gradivo za svojo doktorsko disertacijo o političnih strankah v Julijski krajini v dobi italijanske okupacije; čez dva meseca bo poteklo natanko trideset let od zagovora. Iz tega besedila je nastalo delo *Primorski Slovenci pod italijansko okupacijo 1918–1921*, prva knjiga iz trilogije o zgodovini primorskih Slovencev med obema vojnama. Knjiga je vzbudila zaradi povsem novega načina prikazovanja razmer na Primorskem veliko pozornost ne le doma, marveč tudi na tujem. Zelo silovit pa je bil nekoliko zapozneli domač odmev, ki ga je v slogu s knjigo nad knjigo začel ob asistenci Franceta Klopčiča Dušan Kermavner, očitajoč avtorici nemarksistično pisanje in približevanje nacionalističnim pogledom na nekatera v knjigi obravnavana vprašanja. Polemika, v kateri je Milica Kacin Wohinc ovrgla vse očitke, je bilo eno zadnjih dejanj marksistične historiografske kritike na Slovenskem. Navsezadnje pa so delo branili vsi najbolj ugledni slovenski zgodovinarji, tudi univerzitetni učitelji, predstavniki ljubljanske zgodovinske šole, ki ji je Kacinova pripadala in še pripada.

Tako bi z razpredanjem prigod iz življenja naše jubilarke še nadaljevali, a naj to obsežnost, pestrost in mnogostranost združimo najprej z navedbo naslovov dveh del iz že omenjene trilogije in sicer omenimo leta 1977 objavljeno knjigo v dveh delih *Narodnoobrambno gibanje primorskih Slovencev 1921–1928* in monografijo iz leta 1990 *Prvi antifašizem v Evropi. Primorska 1925–1935*. Med tema objavama pa tudi po izidu zadnje se je zvrstila še cela vrsta člankov in razprav, predvsem pa knjiga, ki sta jo podpisala skupaj z Jožetom Pirjevcem *Storia degli Sloveni in Italia. 1866–1998*. Izšla je pred dvema letoma v Benetkah in je dragocena predvsem zato, ker je namenjena italijanskemu bralcu; njen slovenski prevod je najavljen. Poudarimo naj, da je bila dr. Kacinova predavateljica na mnogih domačih in tujih strokovnih srečanjih, zborovanjih, okroglih mizah, predstavitev knjig, sodelovala pri radijskih in televizijskih oddajah ter podobnem. Bila je tudi urednica, članica strokovnih komisij, mentorica, organizatorica in voditeljica strokovnih simpozijev in okroglih miz in navsezadnje si je naprtila tudi odgovorne poslovne in birokratske naloge, ko je bila med leti 1979–1983 direktor Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, ko je vodila ustanovo pri kateri je delovala že od samega nastanka leta 1959 dalje.

Leta 1993 je prevzela nalogo sopredsedovanja italijansko-slovenski kulturnozgodovinski komisiji, ki je letos po sedmih, z mnogimi sušnimi razdobji izpolnjenih letih, dokončala svoje delo. V zaključno poročilo, ki čaka na javno predstavitev, je vložila ogromno truda in pridobila pri tem veliko ugleda tudi pri tistem delu italijanskih zgodovinarjev, ki se idejno razlikujejo od njenih dotedanjih znanstven. Ta znanstva so bila postavljena na preizkušnjo, ko je Kacinova v času

slovenskega osamosvajanja želela pridobiti podporo slovenskim težnjam tudi pri nekaterih uglednih italijanskih izobražencih.

Milica Kacin Wohinc je kljub upokojitvi še vedno sredi ustvarjanja. Zmožek števil desetkrat sedem, ki kot piše sv. Avguštin, ustreza totalnosti razvoja, ko je nek razvojni cikel popolnoma dokončan. Za našo jubilatko je simbolika števila sedemdeset le ena izmed možnosti tudi zato, ker jo čaka še izpolnitev lastnih in želja vseh, ki spremljajo njeno delo – objava zaključnega obdobje primorske zgodovine med obema vojnama, ko naj bi se zajetna trilogija s še eno knjigo spremenila v tetralogijo.

* * *

Milica nam Draga! V slovesni zbranosti tega trenutka ne potrebuješ pretirano slavnih besed, zlasti ne takih, ki bi na mah izpuhtele. Tako samodejno si sprejela, ne morda samo zaradi bregov Idrije, Kosmačev program, da pišeš verjetne zgodbe, pri čemer si besedo verjetno zamenjala z besedo resnično ali bolje, pišeš zgodbe o resničnih dogodkih. Pot do vsake resničnosti pa je dolga, zapletena in mnogokrat neuresničljiva. Zgodba in zgodbe, ki jih pišeš so sestavljenke iz nešteto drugih zgodb in ne prihajajo le iz tistega »koščka sveta« ob reki Idrijci. Prihajajo iz vsega Posočje, širijo se na ves slovenski zahod, na romansko-slovensko stičišče in se še posebej omejujejo na čas, ko je bilo prav to stičišče nabito s strastmi. Vso to resničnost si doživljala resda z otroškim dojemanjem, a dovolj močno, da je ostalo trdno v Tebi in da si s takimi dožitvi še posebej razumevala čas, ki je našel podobo v tvojih zgodovinskih delih.

Ker te že od začetka ogovarjam v slogu tvojega sodelavca zadnjih let pisatelja Saša Vuge, dovoli naj za zaključek uporabim misel, ki sem jo pri njem našel: »Hribovci ne vejo kod zaradi prevelikih smerokazov«. V dolini, od koder si ti doma, pa sta pravzaprav le dva kažipota, morda še tretji. Le izbirati je treba. Tvoja izbira je bogato hasnila. »Zgodovina? Zgodovina pač.«²

3.

Pred desetimi leti, natančneje 18. oktobra leta 2000, smo se zbrali na tem mestu in počastili jubilej Tvojega življenja. Voščila vseh, ki smo se tistega dne s Tabo srečali, je spremljala želja, da bi tudi v novem obdobju svojega življenja ohranila zate značilno ustvarjalno voljo in moč. Naše želje in upanja si, kot moremo po desetih letih ugotoviti, bogato uresničila z novimi knjigam, razpravami, članki, referati, razgovori v sredstvih javnega obveščanja, z vodenjem raziskovalnih nalog in še drugem, kar tesno spremlja dnevno življenje zgodovinarja take razsežnosti, kakršna je vgrajena v Tebi.

Tvoji desetletni beri, ki ima globoke korenine in temelji v predhodnem razdobju, naj bo posvečena naša pozornost.

² Iz govora na predstavitvi Milici Kacin posvečenega zvezka revije Prispevki za novejšo zgodovino (40/2000, zv. 1), na sedežu Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani, 18. oktobra 2000. Besedilo, nekoliko prirejeno, je bilo objavljeno v članku Dr. Milica Kacin Wohinc (Primorska srečanja, 25/2001, št. 237, str. 9–11).

Težko bi postavili vrednostno oceno vseh sestavin tistega, kar si ustvarila v minulih desetih letih. Vsaka izmed njih je pravzaprav enakovredna in bi zaslužila posebno pozorno omembo. A zaustavimo se le pri mejnikih in zato bomo najprej pomislili na tisto, kar si vodila in soustvarjala od leta 1993 dalje kot sopredsednica komisije, sestavljene iz vrst slovenskih in italijanskih zgodovinarjev in poznavalcev. Sedem let, do sredine leta 2000 je trajalo delo komisije, kot da bi število sedem tudi v tem primeru dokazovalo svoj simbolični pomen totalnosti. Tvoj odnos do naloge, ki Ti jo je odmerila slovenska vlada in ki je bila v končni in avtorizirani obliki na slovenski strani objavljena jeseni leta 2001, kažejo Tvoje besede v časopisnem pogovoru: »Na devetih plenarnih zasedanjih smo temeljito razpravljali tako, da smo soočali poglavja dveh nacionalnih zgodovin istega prostora, strpno in z razumevanjem smo poslušali drug drugega in iskali skupne interpretacije. Dolgo je trajalo in ni bilo lahko« (*Primorski dnevnik*, 23. 1. 2005, št. 19).

Z občutkom zadovoljstva in s ponosom se tako, Milica, oziraš na opravljeno nalogo, na sintetično besedilo, ki se pogosto ponatiskuje pri nas in pri Italijanih in se omenja v slovenski javnosti kot opomin ter opozorilo na svojevrstno ravnanje predvsem vlade naše zahodne sosedice. O njem smo danes že veliko govorili.

Poročilo slovenskih in italijanskih zgodovinarjev je v nekaterih svojih delih povzetek Tvoje življenjske raziskovalne teme, to je politične zgodovine Slovencev v Italiji v razdobju med obema svetovnima vojnoma 20. stoletja. Tej svoji še ne povsem preorani raziskovalni njivi si ostala in še ostajaš zvesta, zavedajoč se prelomnosti časa, ki si ga obravnavala in ga še obravnavaš. Že raziskano nenehno poglobljaš, odkrivaš neznano in manj znano, reintrepretiraš in predstavljaš domači in tuji javnosti. Z navajanjem samostojnih objav naj ostanemo le pri poglavitnih mejnikih.

Po knjigi *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000*, izdala sta jo leta 2000 skupaj z Jožetom Pirjevcem in je prevod dela, ki je izšlo leta 1998 v Benetkah ter je vsebinsko širše, kot bi bilo mogoč soditi po naslovu, je pri Goriški Mohorjevi izšel leta 2004 v italijanskem jeziku zbor Tvojih člankov z naslovom *Živeti ob meji / Vivere al confine* in podnaslovom *Sloveni in Italijani v letih 1918–1941 / Sloveni e italiani negli anni 1918–1941*. V uvodu v knjigo, ki ga je napisal, ugledni italijanski zgodovinar, danes žal že pokojni Angelo Ara, beremo, kako je knjiga koristna za razmislek, »da bi razumeli dramatično in grenko preteklost, da bi ustvarili skupno zgodovino večjezične dežele, tako zgodovino, ki ne sme zaobiti nobene izmed v to deželo vkoreninjenih jezikovnih in narodnostnih sestavin in tudi, čeravno to ni neposredna naloga zgodovinarjev, prispevali k uresničevanju boljše prihodnosti.« V tem uvodnem besedilu se zdi omembe vredna, zaradi nenavadnosti, primerjava življenjske usode Angela Are, usode človeka, ki pripada židovski skupnosti, z Miličinim slovenskim poreklom, s Slovenci, ki so prav tako občutili manjšinskost v državni skupnosti, a so kljub pritiskom te skupnosti vzdržali pred asimilizacijskimi pritiski.

Knjiga je med Italijani dosegla lep odmev, saj je zbrala gradivo, ki so ga sicer le nekateri poznavalci zgodovine deloma poznali po predhodnih prevodih v italijanskih zgodovinskih revijah.

Tretje Tvoje samostojno delo obravnavanega desetletja je obsežna monografija *Primorski upor fašizmu 1920–1941* iz leta 2008. Knjigo si podpisala skupaj z Marto Verginella. Tvoj delež v knjigi z naslovom *Dvajsetletni primorski upor* je obsežnejši. Primorskemu antifašizmu si se že od začetka svoje znanstvene kariere posvečala. Leta 1990 je izšla monografija *Prvi antifašizem v Evropi. Primorska 1925–1935*. V knjigi iz leta 2008 si svoje pripovedovanje podaljšala do leta 1941 in nadaljevanje, se pravi drugi tržaški proces prepustila Marti Verginella. Knjiga iz leta 1990 je izšla v času, ko je nova slovenska demokracija začela spreminjati tudi pota slovenskega zgodovinopisja. Nenadoma je kot Herodotov ptič feniks vstalo tigrovsko gibanje, kot odkritje revizije slovenske zgodovine. Ob tem je nastajala tudi prava poplava nekritičnih obravnav in izjav tudi kot pomagalo obračunom nove demokratične politike s partizanskim uporom in totalitarizmom obdobja po drugi svetovni vojni. Tvoja opozorila v Senožečah, 1. junija 1991, naj nastajajoča mitologija o Tigru ne zamenja partizanske, so bila preslišana. Pojavili so se novi zgodovinarji primorskega antifašizma, ki še danes pisarijo, ne meneč se na obstoj Tvojih temeljnih objav. Tak odnos doživlja je doživela in doživlja tudi Tvoja knjiga iz leta 2008.

Četrta knjiga je prevod v italijanščino Tvoje doktorske naloge, ki je z naslovom *Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo 1918–1921* izšla leta 1972. Prevod knjige je desetletja čakal na objavo. Počakati je bilo potreba do leta 2010, da je Center za zgodovinsko in družbeno dokumentacijo iz Gradišča ob Soči ob podpori Sklada, ki nosi ime po antifašistu Dorčeta Sardoču – bil je eden izmed Tvojih informatorjev – jezikovno posodobljeno knjigo izdal in ji dal nekoliko zavajajoč naslov *K začetkom obmejnega fašizma/ Alle origini del fascismo di confine* ter se je tako pravi/izvirni naslov znašel v podnaslovu *Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo 1918–1921/ Gli sloveni della Venezia Giulia sotto l'occupazione italiana 1918–1921*. Knjiga, čeravno z veliko zamudo, odpira Italijanom pogled na razmere pri Slovencih v času italijanske vojaške okupacije, na čas, ki se je končal s podpisom rapalske pogodbe oziroma aktom aneksije. Tudi za uvodničarja v tej knjigi je bil izbran eden izmed uglednih italijanskih zgodovinarjev sodobnega veka Enzo Colotti. Njegov uvod je potrjuje Tvoja spoznanja, o Tebi pa sodi, »da je med slovenskimi zgodovinarji njene generacije najbolj poznana italijanski javnosti na območju meje med Italijo in staro Jugoslavijo, danes demokratično republiko Slovenijo.« Knjiga poleg vsega drugega dokazuje, ugotavlja Colotti, kako zgodaj in pred Italijani, so se Slovenci lotili obravnav zgodovine takoiimenovane Julijske krajine v 20. stoletju.

Med navedenimi knjigami, ki si jih podpisala kot avtorica ali soavtorica pa so posajene razprave in članki, leksikonska gesla, predstavitevni nastopi, referati in drugačne oblike stikov z javnostjo. V njih ostajaš zvesta svojim življenjskim raziskovalnim problemom: Slovenci v Italiji med obema svetovnim vojnama, razmerju med njimi in večinskim narodom, odnosom med kraljevinama Italije in Jugoslavije. In kot poznavalka si nekajkrat vstopila tudi v razpravo o odnosih obeh držav do preteklosti zlasti pri vprašanju nekakšnega pravega dejanja, ki naj bi ga Italija in Slovenija, pa tudi Hrvaška opravili. Pri teh svojih posegih si bila odločna: »Ni opravičila za italijanske in slovenske državnike, ki bi poskušali

simbolno pravno dejanje, usmerjeno k dokončnemu zaprtju mučnega poglavja skupne zgodovine, opravi brez upoštevanja izsledkov mešane zgodovinsko-kulturne komisije. Italijanski državi se zdi, kot vemo, da se je dovolj pokloniti trem simbolom nasilja v Julijski krajini» (Primorski dnevnik, 23. 1. 2005, št. 19). Razlog za tako Tvojo odločnost je bil spregled Bazovice, »prve žrtve fašistične justice«, kot enega izmed simbolov sprave.

Biografske skice znanstvenikov in znanstvenic se morda zaradi nekakšne obzirnosti izognejo zasebnostim, čeravno so ta neločljivo in tesno vgrajena v razmišljanja in dejanja slehernega človeka. Zato bi bil pregled zadnjega desetletja nepopoln, ko ne bi omenili, da so odlomki iz Tvojega življenja našli mesto tudi v slovenski književnosti v odličnem romanu, v družinski kroniki *Saga o kovčku* (2003), ki jo je napisala Tvoja sestra Nedeljka Pirjevec. Tudi Nedeljkina smrt leta 2003 je bila briden dogodek tistega desetletja v Tvojem življenju, ki se mu nocoj posvečamo. Zgodbe o času, o katerem si pisala in še pišeš v zgodovinarski maniri, je Tvoja sestra Nedeljka, tudi s pomočjo pisem iz »majhnega lepenkastega kovčka za zaboji na podstrešju«, preoblikovala v literarno besedilo.

* * *

Ko sem letošnjega 12. septembra na jasi pred rojstno hišo Cirila Kosmača poslušal imenitno, s spomini navdahnjeno predstavo dveh nadvse duhovitih in zgovornih bardov slovenske književnosti, akademikov in primorskih rojakov 85-letnega Cirila Zlobca in 80-letnega Saše Vuge, sem pomislil, kako zaznamovani z zgodovino so ustvarjalci slovenske literarne in strokovne besede, doma ob »gluho šumeči« reki Idrijci. Kar nanizani so na njenih levih in desnih bregovih. Omenimo le nekatere izmed njih: letos umrl pisatelj Jože Felc iz Spodnje Idrije, na Reki rojeni sestri Milica in Nedeljka Kacin, letošnji stoletni slavljenec Ciril Kosmač s Slapa ob Idrijci in na sotočju Soče in Idrije rojeni Saša Vuga. Kot, da se v reki Idrijci, ki se po besedah Cirila Kosmača, »mirno razliva od brega do brega in se sveti kakor zrcalo«, neprisiljeno, a obenem vabeče zrcali preteklost in čas, ki ga živimo. In ta Idrijca je s svojim zrcaljenjem zvabila tudi Tebe, Milica, mar ne?³

4.

Tudi četrti del te na desetletja razkosane lepljenke o življenju in delu dr. Milice Kacine Wohinz se že na začetku znova vrača k Idrijci. Na bregu te reke, v kraju Reka, je med letoma 1914 in 1940 v »hiši meščanskega izgleda«, živela družina Kacinovih, oče Dominik Kacin in mati Emilija Brezigar. V zakonu se jima je rodilo devet otrok. Pogosto se tudi zgodovinarji posvečajo avtobiografskemu pisanju, objavljanju svojih dnevnikov, spominov in družinskih zgodb. Tako je tudi Milca Kacin Wohinz svoje spomine na italijansko in partizansko šolstvo na Cerkljansken objavila leta 2011 v zborniku za zgodovino šolstva *Šolska kronika*. Toda pri pregledu očetove in družinske zapuščine se je Milica Kacin, zaradi pomembnosti

³ Besedilo govora ob osemdesetletnici Milice Kacin Wohinz (Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, 5. 11. 2010), objavljeno nekoliko spremenjeno v Zgodovinskem časopisu (65/2010, zv. 3-4, str. 462-46).

gradiva, odločila tudi za pisanje družinskih spominov. Skupaj s sestrami in bratom je, kljub očetovemu pomisleku: »ne verujem, da bi se kedo podrobneje zanimal za te zapise«, zbrala in uredila to rokopisno gradivo. Dodala mu je spremno besedilo in opombe ter vse objavila v knjigi *Dnevniki. Pisma. Spomini* (Gorica 2016). O knjigi je v spremni besedi Cerkljan in zgodovinar Boris Mlakar sodil, da vsebuje »tipično in simbolno« zgodbo Primorca, ki je kot kot avstro-ogrski vojak doživel prvo svetovno vojno, kot aktivist OF spoznal fašistične zapore in konec vojne dočakal v nacističnem delovnem taborišču.

Z navedbo knjige o očetu Dominiku ne sledimo kronološkemu pregledu objav Milice Kacin Wohinz v obravnavanem desetletju. Objave kažejo, da se tematsko ni oddaljila od svoje, že prvih začetkov dalje opredeljene raziskovalne poti, pač pa jo je le poglobljala in dopolnjevala ter obenem svoje znanje širila v znanstvenih publikacijah (rovinjski Quaderni, 2010) in ga prilagajala tudi za širšo zainteresirano javnosti (na primer objava v reviji *Svobodna misel* ali ponatisi njenih objav v zborniških izdajah novogoriške ZZB NOB). Pisala je tudi uvode v nekatere knjižne objave (Zorko Jelinčič, Anica Štucin, Branko Marušič) in se vračala k delu slovensko-italijanske kulturnogodovinske komisije (*Goriški letnik*, 33-34 / 2009–2010; *Enzo Collotti e l' Europa del Novecento*, Firenze 2011). To poročilo se je pogostokrat omenjalo in se še omenja kot protiutež ekstremnim pogledom italijanskega nacionalizma na slovansko-italijansko sožitje v preteklosti in danes.

Kljub bolezenskim nevšečnostim, ki jih postopoma prinašajo leta in kljub smrti soproga Mihe (2011), dr. Milice Kacin Wohinz ni zapustil čut pripadnosti stroki. Budno je spremljala in še spremlja dogajanja v zgodovinopisju in v vsem, kar zgodovino spremlja in verujem, da se bo s pisanjem in govorjeno besedo še oglašala, ko bo potrebno. Milica, naj Ti bo življenje srečno in zdravo!

Solkan, 31. marca 2020
Branko Marušič